

Yeshiva University / Office of the President

Professor M. Sprecher
Department of Chemistry
Bar Ilan University
Ramat Gan 59100
ISRAEL.

July 15, 1990

Dear Milon ט לאוי"ט,

Your very warm and supportive letter was a source of genuine consolation to me, בבחינת מועט המחזיק את המרובה, and the fact that it came on top of your telegram leads me to respond the way the colleagues of עקיבא did (at the end of מכות), namely, נחמתני...נחמתני. I'm sorry you didn't have my phone number. After these many years I was forced to resort to an unlisted number because of harassing calls at all unearthly hours by some of our local קנאים. Should you ever want to reach me (for happy reasons, I trust), try me at 212/496-6321.

I'm delighted with your reaction to my Torah Umadda. It is my אני מאמין and therefore all the more meaningful to me to read your response--including the one caveat you included. I remember discussing with you the Rambam's personal attitude, and I owe to you the mention of one of his letters where he speaks of his frustration at not being able to study מדע. Thanks again! I'm glad that after all these years our ideological development has led us in essentially the same direction.

Your remarks about לשמה תורה are very well taken. I refrain from any lengthy reaction because I've elaborated on the theme in my Torah Lishmah. I cannot discern from your letter if you have the book or not. If not, please let me know at once and I will be delighted to send you a copy immediately (that is, of the English version that came out earlier this year; the Hebrew is out of print and, besides, the English is updated).

I had very little time, in this difficult period, to study your two מאמרים in depth--just enough to marvel at both the level of לומדות and sophistication and the time you set aside for learning, considering your academic and research preoccupations. Forgive me the personal tribute, but you were always one of the prime models I had in mind when thinking, talking, or writing about תורה ומדע.

While I haven't had time to more than glance at your essay on מלכיות זכרונות ושופרות, I did peruse with a bit more attention your piece on אמן. Let me switch to Hebrew to offer a preliminary reaction.

נהניתי מאוד מכל המאמר, ובעיקר מהיסוד שקבעת דהיינו ש"אמן" אינו רק האמנת וחיזוק הדברים אלא גם הוספת הנושא של נצחיות. ובמטותא ממך לעיין בספרי "הלכות והליכות" ששלחת אליך לפני כמה שבועות, בעמ' מ"א, שם העליתי שיש ג' יסודות באמירת בשכמל"ו, והיסוד השני הוא ענין זה של נצחיות (אם בשינוי קצת ממה שכתבת אתה, אבל בעיקר התכוונו לאותו הדבר), רק שאני כתבתי שיסוד זה תופס רק באמירת בשכמל"ו ולא באמן, ואתה קבעת שזהו תמצית אמירת אמן. (ור' ג"כ בעמ' מ"ו שם).

ובאמת אין מחלוקת בינינו, כי אני תמכתי יתדותי באותה סוגיא בתענית דף ט"ז ע"ב שאין עונין אמן במקדש, שאתה הזכרת בסוף עמ' ש. ואת הטעם העלית בהערה ½/ שם בשם תוס' חכמי אנגליה. ואין זה סותר כלל את שיטתי בבשכמל"ו, מאחר שנשאר היסוד השלישי (של קידוש השם בדברים וכו') שיש בבשכמל"ו ושאני באמן. ואדרבה, עכשיו נוכל גם להבין את הגמ' בדבר גדול העונה אמן יותר מן המברך, כפי שבארנו בטוטו"ד.

ולדידי קאמינא שאמן הוא לא רק יסוד הנצחיות וההמשך, אלא גם היסוד של אישור וחיזוק לברכה, דהיינו שיש באמן שני הענינים (מקבילים לשני היסודות הראשונים שקבעתי לענין בשכמל"ו). ועי"ז נזכה להבין עוד ב' ענינים: הא', שלכאורה מדוע צריכים בכלל עניית אמן, הלא יש כלל של שומע כעונה וא"כ אין צורך לענות אמן. ולפמ"ש א"ש, שאמן מוסיף לא רק אישור (שלזה מספיק דין שומע כעונה) אלא גם יסוד ההנצחה או הנצחיות. וב', שיש לפעמים שהמברך עונה אמן אחרי הברכה שלו, כגון בברכת המזון בא"י בונה (ברחמיו) ירושלים אמן. ואחינו הספרדים עושים כזה גם אחרי ברכת ישתבח בשחרית, ואחרי ברכת שומר עמו ישראל לעד בערבית, וגם אחרי ברכת יההלוך בסוף הלל. ויודע אני שיש הרבה ביאורים לזה בדברי המפרשים והפוסקים, אבל אולי יש לחדש שכל אלו הברכות יש בעצם ניסוחן היסוד של נצחיות, דהיינו: "לעד" בברכת השכיבנו; "חי העולמים" בברכת ישתבח; ובהלל, הלא ממש לפני חתימת הברכה אומרים "מעולם ועד עולם אתה א-ל". ולגבי ברכת בונה ירושלים (אגב: לפי נוסח הגר"א כידוע אין המברך אומר אמן) הלא המקדש השלישי יתקיים לעולמי עולמים ושוב לא יחרב ולכן יסוד הנצחיות מובן מאליו. וא"כ קשה שדוקא בברכות אלו שכבר טמון בהם היסוד של נצחיות אומר המברך אמן. ואפשר לתרץ שאדרבה, דוקא לשם זה עונה המברך בעצמו, שלכאורה לפי מה שכתבת אין מקום לענות אמן אחרי ברכות כאלה שהלא אין העונה מוסיף מאומה להברכה, שבדרך כלל האמן מוסיף נצחיות אבל כאן זה כבר נכלל בעצם הברכה, ואם כן בנידון זה לא יהיה העונה גדול מהמברך, ולפיכך המברך עצמו אומר אמן לשם אישור גוף השבח שבברכתו, כולל היסוד של נצחיות, אישור שאינו מתאים לעונה אחר היות שלגבי אדם אחר זולת המברך מוכרח שענייתו תהיה גדולה מברכת המברך, אבל כשהמברך עצמו עונה אמן אין צורך שיהיה כאילו גדול מעצמו.

Frankly, overwhelmed as I am by my preoccupations with both my grief and with the health of my father שליט"א ויזכה לרפואה שלימה I don't know if I'm making too much sense, but I simply want to respond in kind to your gesture of friendship and sympathy--and what better way than through דברי תורה?

Do be well, give warmest regards from Mindy and me to your wife, and let me know when you next intend to be here. We really ought to spend some time together!

Thanks again, Milon, וכל טוב.

Fondly,

Norman